

Roger Wessman
är fristående skribent,
föreläsare och konsult.

E-pengar kan inte fylla samma roll som sedlar och mynt haft

Traditionella sedlar och mynt har snabbt tappat sin roll och för våra betalningar är vi alltmer beroende av banker och andra privata betalningsförmedlare. Europeiska centralbanken funderar om den bör ge ut en e-euro för att hänga med i utvecklingen, men dessa kommer knappast att kunna fylla samma roll som fysiska pengar haft.

Användningen av kontanter håller raskt på att tyna bort. Ännu för 15 år sedan betalade en tredjedel av finländarna sina dagliga inköp med sedlar och mynt, enligt Finlands Banks årliga enkät.¹⁾ Nu är det bara var femtonde finländare som gör det.

I Sverige, som är steget före i färden mot ett kontantlöst samhälle, utgör sedlar och mynt numera endast en dryg procent av allmänhetens betalningsmedel. Pengar består där till över 98 procent av noteringar på bankkonton.

Orsaken till att vi slutar använda kontanter verkar helt enkelt vara bekvämlighet. Nästan 80 procent av de som använder kort eller andra elektroniska betalningsmedel anger åtminstone som en orsak att det är snabbare och smidigare än att betala med kontanter. Många anger därtill att det är jobbigt att lyfta kontanter och att det är tryggare att ha kort än kontanter på sig.

Nackdelar med digitalisering

Alla är dock inte odelat glada för att alla betalningar blir elektroniska. I Sverige har det bildats en folkrörelse – kontantupproret – för att försvara rätten att få betala med sedlar och mynt, som allt fler affärsidkare vägrar att ta emot.

Även i Finland finns det en liten minoritet som

av olika skäl föredrar kontanter. Som förde- lar anger man att kon- tanter gör det lättare att kontrollera sin pen- ninganvändning (8 pro- cent av alla som använ- der kontanter) och att det möjliggör anonymi- tet (5 procent).

Att pengarna lättare glider en ur handen om man betalar med kort än med kontanter får stöd av många under- sökningar. 2) Fysiska pengar gör att man mer konkret ser hur plån- boken töms och gör det svårare att göra av med

mer pengar än man planerat och tagit med sig.

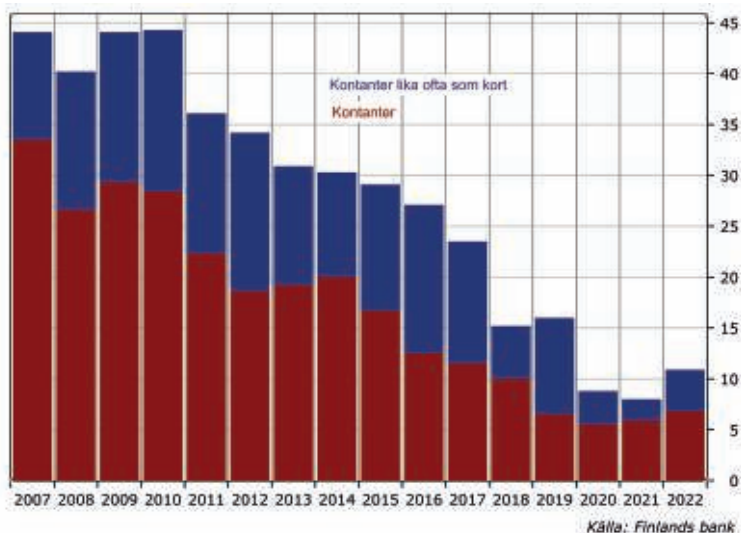
Somliga upplever även kontanter som trygga- re (4 procent) och enklare att använda. En för- del som också nämns är att kontanter inte drab- bas av tekniska störningar i kortbetalningssyste- men. Även myndigheterna rekommenderar att man har en liten mängd pengar hemma för kris- situationer. 3)

Internationellt har en oro beträffande över- gången till elektroniska betalningsmedel varit att alla medborgare inte har tillgång till banktjän- ster. I USA har till exempel sex procent av in- vånarna inget bankkonto. 4) Speciellt för lågin- komsttagare och lågt utbildade är tröskeln att få tillgång till banktjänster hög.

I Finlands Banks enkät framkommer inte brist på tillgång till bankkonto som ett problem. Att öppna ett bankkonto kan dock vara svårt för till exempel invandrare, som inte har erforderliga dokument.

Av alla ovanstående orsaker är till exempel Europeiska kommissionen 5) mån om att värna om att sedlar och mynt fortfarande skall finnas som alternativ. De kvarstår som det enda lagliga betalningsmedlet som skall accepteras som full betalning i alla situationer.

Det finns dock allt fler situationer där det är opraktiskt att använda kontanter. Det är svårt att betala med sedlar då man handlar på nätet. Att

Figur 1. Andelen finländare som betalar sina dagliga inköp med kontanter har drastiskt sjunkit.

betala med kontanter kan bli besvärligare då allt färre försäljare har en växelkassa. De som hävdar sin juridiska rätt att få betala kontant kan bli stämplade som bråkiga kunder.

Digitala pengar inte revolutionerande

Inom centralbankerna har det under de senaste åren alltmer aktivt dryftats om dessa borde ge ut elektroniska pengar, för situationer där sedlar är svåra att använda. Även här hör Sverige till de länder där denna diskussion gått längst. Riksbanken undersöker om det är möjligt att ge ut ett digitalt komplement till kontanter, en så kallad e-krona. 6) Också inom Finlands Bank har man brainstormat om hurudan en e-euro skulle vara. 7)

E-pengar kan låta som epokgörande genombrott på samma sätt som övergången från post till e-post. E-pengar är dock tekniskt inget nytt. Största delen av våra pengar är ju redan elektroniska noteringar i bankernas datasystem, som vi kan styra från våra datorer eller telefoner.

Digitala pengar kan inte fungera på samma sätt som sedlar. Att bara göra en digital bild av en sedel som vi skickar som betalning är ingen fungerande lösning. Det att jag skickar en bild till någon annan betyder ju inte att den försvinner från min dator utan jag kan skicka samma bild hur många gånger som helst.

”E-pengar kan låta som epokgörande genombrott på samma sätt som övergången från post till e-post. E-pengar är dock tekniskt inget nytt. Största delen av våra pengar är ju redan elektroniska noteringar i bankernas datasystem, som vi kan styra från våra datorer eller telefoner.”

Digitala pengar betyder därmed i praktiken kontonoteringar i en databas, som en bank eller någon annan upprätthåller. Betalningar sköts genom att det noterade saldot på ett konto minskas och för ett annat ökas.

Detta gäller också så kallade kryptovalutor som bitcoin. I deras fall är databasen decentraliserad och kan upprätthållas gemensamt av många användare enligt systemets regler.⁸⁾

Om Europeiska centralbanken börjar ge ut e-euron innebär det i praktiken att den ger allmänheten en möjlighet att ha pengar på ett konto i centralbanken, vilket i dagens läge främst bankerna har rätt till. ECB skulle således börja konkurrera med affärsbankerna om hushållens och företagens depositioner.

E-euron är inte som sedlar

E-euron skulle erbjuda få av de fördelar som sedlar och mynt har.

E-euron skulle inte ge användaren samma konkreta känsla av kontroll över sina medel som fysiska sedlar. Det finns knappast heller skäl att tro att de skulle vara mindre känsliga för tekniska störningar än andra elektroniska betalningsmedel.

Riksbanken framför förvisso att e-kronan erbjuder en alternativ betalningsform vid allvarliga störningar i bankernas eller kortföretagens system. Störningar som är tillräckligt allvarliga för att slå ut alla bankers och kortföretags system – som en nedstängning av datanätverken eller ett långvarigt avbrott i eltilförseln – skulle

förmodligen utgöra ett problem även för centralbankens betalningssystem.

Vad beträffar anonymitet är det ofrånkomligt så att alla penningöverföringar noteras i databasen. Att göra transaktioner så att de inte lämnar något spår efter sig och bara givaren och mottagaren känner till dem är därmed omöjligt. Centralbanken kan på sin höjd lova att de inte avslöjar transaktionerna för utomstående – i enlighet med de allmänna reglerna för banksekretess.

Rent teknisk skulle det vara möjligt att öppna konton utan att kontoägaren skulle behöva identifiera sig. Man skulle bara logga in på centralbankens hemsida och skapa ett konto och då

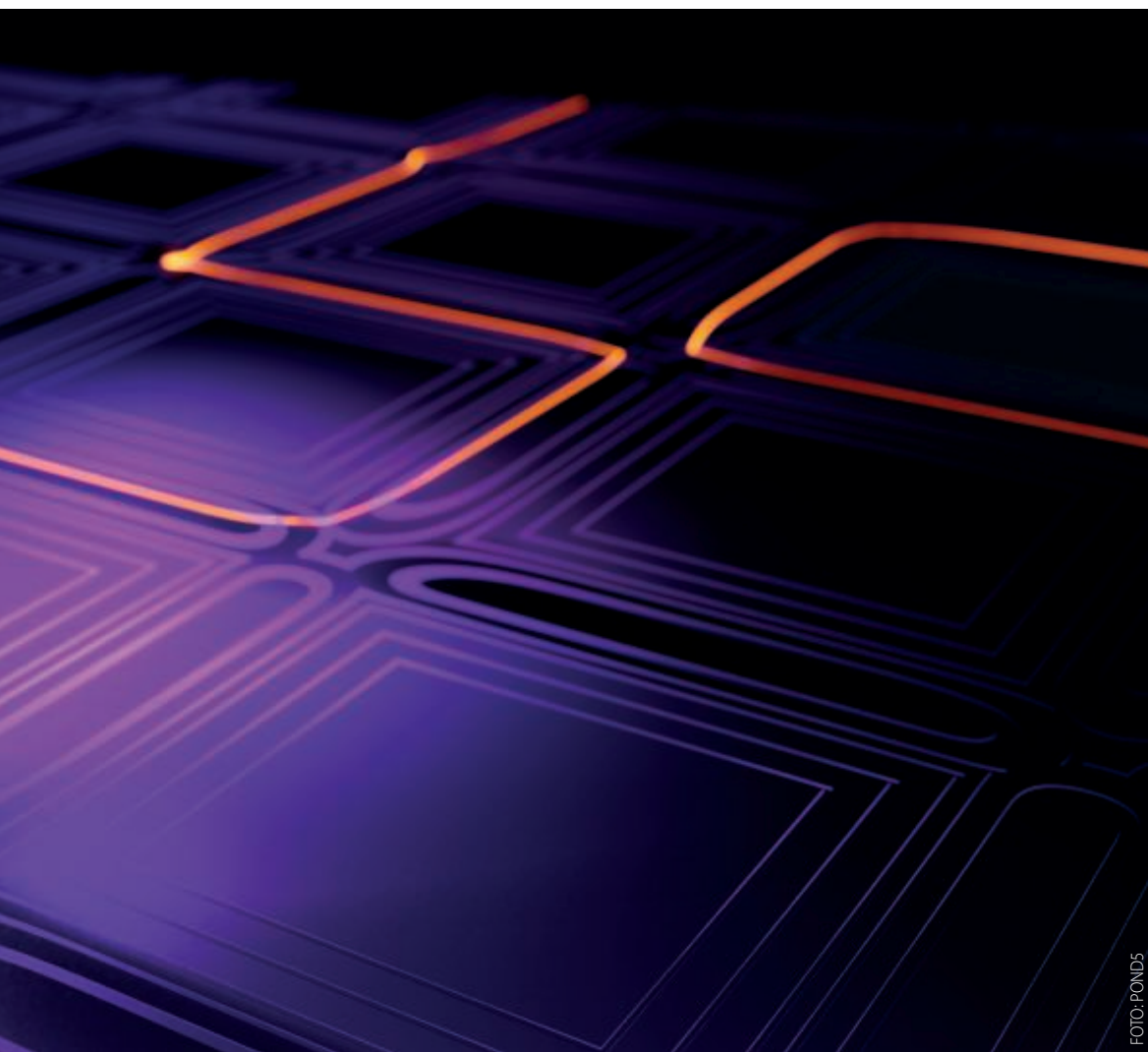

FOTO: POND5

få de behövliga koderna för att använda kontot.

Dylika anonyma nummerkonton gjorde sig ju i tiderna schweiziska banker kända för. Nuförtiden är dock kraven på bankerna att identifiera sina kunder mycket strikta, eftersom anonyma konton kan användas för all sköns ljusskygg verksamhet som skattesmitning och penningtvätt.

Det är därmed så gott som uteslutet att centralbankerna skulle tillåta allmänheten att öppna anonyma konton. Eventuellt kunde man tänka sig att tillåta anonyma konton för en liten summa pengar som kan användas till små betalningar.

Det här betyder också att e-euron inte heller

skulle kunna flyttas ut ur euroområdet och användas i andra länder på samma sätt som eurosedlar. Alla som vill betala eller ta emot en betalning som e-euro måste ha ett konto i Europeiska centralbanken. Något speciellt smidigt sätt att göra betalningar utanför euroområdet skulle e-euron därmed inte erbjuda.

Ingen kreditrisk

Den mest fundamentala skillnaden mellan e-euron och vanliga bankdepositioner skulle vara att pengar på centralbankskontot är en fordran på centralbanken. Pengar på banken utgör bankens skuld till deponenten som i alla fall i princip kan gå förlorade, om banken råkar i kris. Då central-

”Pengar på banken utgör bankens skuld till deponenten som i alla fall i princip kan gå förlorade, om banken råkar i kris. Då centralbanken har rätt att skapa pengar, kan den aldrig vara oförmögen att betala.”

banken har rätt att skapa pengar, kan den aldrig vara oförmögen att betala.

Kreditrisken för pengar insatta på bank är för de flesta hushåll minimal, då depositioner upp till 100 000 euro täcks av insättningsgarantin⁹⁾. För företag med stor betalningstrafik kan däremot e-euron vara ett lockande sätt att eliminera risken för att drabbas av att banken man har pengarna deponerad i blir insolvent.

I tidigare bankkriser i Europa har myndigheterna i regel tryggt alla deponenters fordringar. Nu är i alla fall avsikten inom EU att alla depositioner förutom de som täcks av insättningsgarantin skall kunna skrivas ner om en bank blir insolvent, för att minimera bördan för skattebetalarna.¹⁰⁾

Ränta på e-euron

Om centralbanken vill göra e-euron möjligast lika sedlar skulle det logiska vara att dessa konton skulle vara avgifts- och räntefria. Det skulle kunna göra dem mycket attraktiva i tider då den effektiva räntan på bankkonton är negativ, som den varit för de flesta deponenter de senaste åren. Bankerna har inte betalat någon ränta för vanliga brukskonton utan tvärtom uppburit avgifter av kunderna för att de har konto i banken.

Det är dock knappast vettigt för centralbanken att med stöd av sin specialställning ge sig in och konkurrera med bankerna med en prissättning som varken är kopplad till marknadsituationen (den rådande räntenivån) eller kostnaden för att tillhandahålla banktjänsterna. Konkurrensen blir helt snedvriden.

Om e-euron var ränte- och avgiftsfri skulle det också eliminera möjligheten att stimulera ekonomin genom att pressa räntorna under noll, som

man gjort de senaste åren. Räntan på e-euron skulle i praktiken bli ett golv för marknadsränderna. Vem skulle placera sina pengar till negativ ränta om man kan placera utan någon kreditrisk till nollränta i centralbanken?

Redan nu har en faktor som begränsat iveren att sänka räntorna under noll varit rädslan för att spararna skulle skydda sig från negativa räntor genom att hålla sina besparingar som sedlar. Att hålla stora mängder sedlar är dock inte särskilt praktiskt och förknippat med betydande risker. E-euron skulle vara en mycket enklare och tryggare förvaringsplats för besparingar.

En naturlig lösning på det här problemet skulle vara att e-euron är en räntebärande deposition – där räntan justeras i enlighet med centralbankens politik. Räntan kunde då vid behov också vara negativ.

Möjligheten att sätta en negativ ränta på depositionerna kunde även hjälpa att garantera att e-euron inte blir alltför attraktiv och lockar till sig större delen av de pengar som nu finns i bankerna. Bankerna skulle hamna i kris då de tappar en betydande del av sin finansiering, medan centralbanken i sin tur skulle ha en utmaning att låna ut alla pengar de fått som depositioner.

Problemet kunde förstas lösas genom att centralbanken lånar de deponerade pengarna till bankerna. Långivning till bankerna är ju redan en central del av centralbankens verksamhet.

Om centralbanken blir en mellanhand mellan deponenterna och bankerna innebär det dock också att den kreditrisk som deponenterna burit på flyttas över till centralbanken. Det är knappast vettigt då man inom EU tvärtom strävat efter att skydda skattebetalarna från att bära risken av att banker blir insolventa. I sista hand bärs ECB:s möjliga kreditförluster av euroområdet, som ägare av centralbankerna.

E-euron simpla konton?

Kostnaderna för att använda ett konto är inte den enda relevanta frågan då en privatperson eller ett företag funderar var man skall hålla sina pengar. Det finns skillnader i den service som olika nätbanker erbjuder. Hur lätt är det att söka fram betalningsuppgifter på en mottagare man tidigare betalat till? Hur enkelt är det att överföra uppgifterna till ett företags bokföringssystem?

Är kontot kopplat till ett kort som man kan betala i kassan med eller med en mobilapp, och så vidare?

ECB är knappast intresserad att börja utveckla hela denna brokiga tjänstepalette. Det är säkert också önskvärt att det finns många konkurrenter som tävlar med att utveckla tjänsterna.

En möjlighet är att ECB kostnadsfritt tillhandahåller endast ett enkelt konto med basfunktioner. Detta kunde garantera att personer med låga inkomster och besparingar har tillgång till betalningstjänster till ett rimligt pris. Nu får dessa ofta betala höga avgifter för sina konton, medan mer väl beställda personer får sina avgifter nedsatta då de behandlas som premiekunder, som bankerna hoppas sälja andra tjänster till.

”En möjlighet är att ECB tillhandahåller endast kostnadsfritt ett enkelt konto med basfunktioner. Detta kunde garantera att personer med låga inkomster och besparingar har tillgång till betalningstjänster till ett rimligt pris.”

Ett dylikt standardkonto skulle således kunna motiveras som samhällelig basservice. Detta skulle inte hindra banker och andra finansiella institutioner från att konkurrera om att utveckla servicen för företag och privatpersoner som är beredda att betala för bättre tjänster.

Eventuellt kunde man också sätta ett maximalbelopp för hur mycket pengar som kostnadsfritt kan deponeras på ett e-eurokonto. Det skulle möjliggöra att man erbjuder attraktiva kontovillkor för mindre bemedlade, utan risk för att de stör den allmänna konkurrensen om banktjänster eller leder till att centralbanken får alltför mycket pengar att låna ut.

En annan möjlighet är att banker och andra företag skulle ges möjlighet att utveckla tilläggs-tjänster kopplade till e-euron. ECB skulle bara upprätthålla en central databas. Kunderna skulle se sina innehav till exempel i sin egen banks

nätbank och kunna använda kontot från ett betalkort som banken gett ut.

Sveriges riksbank betonar i sitt betänkande om e-kronor att den skulle ”ge andra aktörer än banker direkt tillgång till en betalningsinfrastruktur där de kan erbjuda betaltjänster till sina kunder. Detta underlättar för mindre och nya aktörer att konkurrera vilket gynnar innovation.”

Situationen skulle vara densamma som till exempel för privatpersoners aktieinnehav. Innehaven och förflyttningar av aktier från ett konto till ett annat noteras i värdepapperscentralen. Ägarerna ser dock sina aktieinnehav och köper och säljer aktier i sin egen nätbank, som speglar informationen från värdepapperscentralen.

E-euron skulle i detta fall skilja sig från ett vanligt bankkonto endast genom att det utgör en fordran på centralbanken och inte på ens egen bank. Banken skulle inte kunna låna ut de deponerade pengarna och deponenten skulle inte behöva bekymra sig för bankens solvens.

Så länge centralbanken inte vill ta över bankernas roll i att ge krediter och utveckla betalningstjänster är det sannolikt att en eventuell e-euro kommer att spela en begränsad roll. Allmänhetens intresse för e-euron kommer att begränsas till exempel av låga (till och med negativa) räntor på eurokonton eller genom maximalbelopp för summor som kan deponeras.

Centralbankspengarna har redan digitaliserats

Historiskt har utgivningen av sedlar och mynt utgjort grunden för centralbankernas roll i penningssystemet. Skapandet av pengar har både finansierat centralbanken och möjliggjort ett bidrag tills statskassan. Genom att kontrollera mängden pengar de ger ut har centralbankerna kunnat styra räntorna och utvecklingen av penningvärdet.

Kontanterna har dock numera en sekundär roll. Digitaliserade centralbankspengar har redan länge funnits i form av affärsbankernas deponeringar i centralbanken. ECB skapar pengar genom att kreditera affärsbankernas konton till exempel då den ger lån åt dem eller köper statsobligationer via dem.

Affärsbankerna kan fritt lyfta pengarna från sina konton i form av sedlar och mynt, om de

ras kunder vill ha mera kontanter. Detta bestämmer mängden sedlar i omlopp, inte centralbankens aktiva beslut.

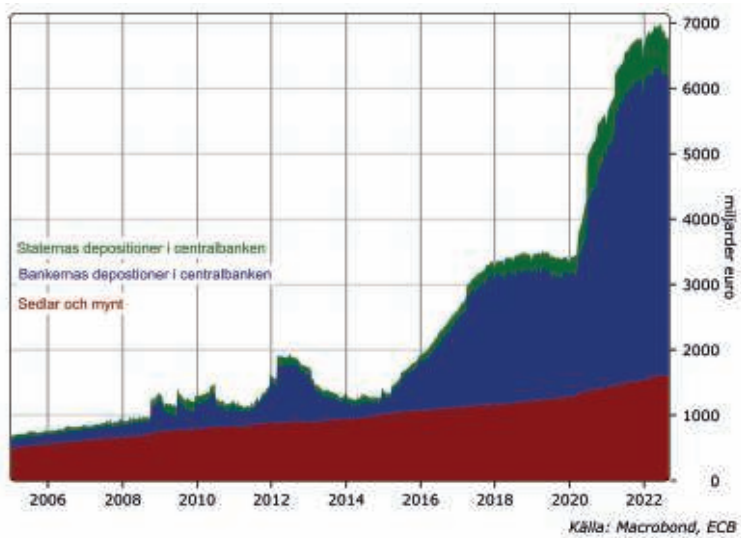
Centralbanken bestämmer med sina operationer den totala mängden centralbankspengar, som huvudsakligen är summan av bankernas depositioner i centralbanken och mängden sedlar och mynt i omlopp. Även euroområdet starter har en liten mängd pengar deponerade på centralbanken.

Affärsbankerna kan använda pengarna på sitt centralbankskonto för att betala till andra banker. Sådana betalningar sker till exempel när en kund gör en betalning från sitt konto i en bank till ett konto i en annan bank. Pengarna på bankernas centralbankskonto utgör därmed grunden för hela det privata banksystemet.

Den totala mängden pengar centralbanken skapat har drastiskt ökat under de senaste åren, då Europeiska centralbanken försökt stöda ekonomin med specialåtgärder. Det finns således inget speciellt skäl att oroa sig för att centralbankens möjligheter att skapa pengar och styra räntorna skulle tyna bort i och med att kontanterna försvinner.

Det är värt att notera att även det totala beloppet av eurosedlar fortsatt att öka. Ökningstakten till och med accelererade under pandemin, trots att denna ledde till en minskad användning av kontanter som betalningsmedel.

Detta är en påminnelse om att en stor del av de kontanter allmänheten innehar inte används som dagliga betalningsmedel, utan snarare som ett sätt att hålla sina besparingar utan att myndigheterna kan få nys om dem.

Figur 2. Största delen av pengarna Europeiska centralbanken gett ut finns på affärsbankernas konton i centralbanken, inte som sedlar och mynt.

Fotnoter

- 1) Suomen Pankki: "Suomen Pankin kuluttajkysely käteisen ja maksukorttien käytöstä" [- 3\) Miettinen, Petra: "Klarar du dig i tre dygn i en krisituation? Detta behöver du ha hemma". Hufvudstadsbladet 8.3.2022.
- 4\) Board of Governors of the Federal reserve system: "Economic Well-Being of U.S. Households in 2021". Research and analysis. May 2021.
- 5\) Europeiska kommissionen; "Meddelande om en EU-strategi för massbetalningar". Bryssel 24.9.2020.
- 6\) Sveriges Riksbank: "E-krona" <https://www.riksbank.se/sv/betalningar--kontanter/e-krona/>. 11.1.2022
- 7\) Suomen Pankki: "Suomen Pankin hackathon – Milta digitaalinen keskuspankkiraha voisi näyttää euroalueella?" Euro&Talous. <https://www.eurojatalous.fi/fi/2021/artikkelit/suomen-pankin-hackathon-milta-digitaalinen-keskuspankkiraha-voisi-nayttaa-euroalueella/>. 14.7.2021.
- 8\) Prasad, Eswar S.: "Rahan tulevaisuus – Miten digitaalinen mullistus muuttaa valuuttoja ja rahoitusta" Terra Cognita, Helsinki 2022.
- 9\) Verket för finansiell stabilitet: "Insättningsgarantin" <https://rvv.fi/sv/insattningsgarantin. 1.9.2022.>
- 10\) Verket för finansiell stabilitet: "Resolutionsverktyg" <https://rvv.fi/sv/resolutionsverktyg 1.9.2022b.>](https://app.powerbi.com/view?r=eyJrljoiNjVhY2JiY2UtYzdkYy00OTJkLWFmMjUtN-2NiYzY3ZThlNmI2liwidCl6ImVkdikndiHtLTIOTQtNGFkZi05MzY0LWMyN2ZlMWFiZWY4YyIsImMiOjoh9. 1.9.2022.
2) Banker, Sachin, Derek Dunfield, Alex Huang & Drazen Prelec:)